

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา ก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน¹

มณี จิงสถาปัตย์ชัย²

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหามาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการและกฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน วิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชนและเสนอแนะแนวทางแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาของเด็กและเยาวชน ปัจจุบันการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น มีลักษณะของการกระทำความผิดที่ซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้น หากนำวิธีการลงโทษสำหรับผู้ใหญ่ มาลงโทษเด็กและเยาวชนก็จะเป็นการลงโทษที่ไม่เหมาะสมและไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ดี เด็กและเยาวชนควรได้รับโอกาสในการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมให้กลับตนเป็นพลเมืองดี³ กระบวนการดำเนินคดีอาญาสำหรับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดต่อกฎหมาย จึงต้องมีการออกแบบไว้เป็นการเฉพาะเพื่อให้เหมาะสมต่อการพัฒนาและเจริญเติบโตของเด็กและเยาวชน พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ได้กำหนดมาตรการต่าง ๆ ไว้หลายประการ เช่น การว่ากล่าวตักเตือน การคุมประพฤติ การเข้ารับการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู การส่งตัวเข้าฝึกและอบรมในสถานพินิจฯ เป็นต้น⁴ โดยมาตรการพิเศษเหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในหลายขั้นตอนของกระบวนการ เริ่มตั้งแต่ในชั้นก่อนฟ้องหรือที่เรียกว่า “มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดี” ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 86 ถึงมาตรา 89 ในชั้นพิจารณาคดีหรือที่เรียกว่า “มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาหลังฟ้องคดี” ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 90 ถึงมาตรา 93 และในชั้นก่อนมีคำพิพากษา หรือที่เรียกว่า “มาตรการแทนการพิพากษาคดีอาญา” ตามที่บัญญัติไว้

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์ประเสริฐ ตั่นศิริ และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.กัลยา ตั่นศิริ และรองศาสตราจารย์สุธินี รัตนวราห

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาเขตบางนา) คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ สหรัฐ กิตติ สุกการ, หลักและคำพิพากษาพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวฯ, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร:บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)), หน้า 173 - 174.

⁴ วรวิทย์ อุทธิพิศ, หลักกฎหมายการดำเนินคดีในศาลเยาวชนและครอบครัว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2560), หน้า 27.

ในมาตรา 132 ซึ่งในแต่ละมาตรการได้มีการกำหนดเงื่อนไขและหลักเกณฑ์รวมถึงผู้มีบทบาทสำคัญในการใช้มาตรการพิเศษเหล่านี้ พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มีการกำหนดมาตรการเพื่อเบี่ยงเบนเด็กและเยาวชนออกจากกระบวนการยุติธรรมในทุกขั้นตอนของกระบวนการเปรียบเทียบเสมือนเป็นตัวกรอง⁵ โดยสำหรับในชั้นก่อนฟ้องคดีนี้เปรียบเทียบเสมือนตัวกรองชั้นแรก คือ กรณีที่เด็กและเยาวชนซึ่งถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดอาญาที่มีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินห้าปีและไม่เคยได้รับโทษโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก กฎหมายได้กำหนดให้ผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการใช้ดุลพินิจในการพิจารณาว่า ควรนำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาใช้กับเด็กหรือเยาวชนนั้นหรือไม่ หากพิจารณาแล้วเห็นว่าควรนำมาตรการนี้มาใช้แก่เด็กหรือเยาวชนนั้น ผู้อำนวยการสถานพินิจฯ ดำเนินการจัดให้มีกระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูและดำเนินการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูต่อไป หากเด็กและเยาวชนสามารถปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูได้ครบถ้วน ผู้อำนวยการสถานพินิจฯ มีหน้าที่ต้องรายงานให้พนักงานอัยการทราบเพื่อมีคำสั่งไม่ฟ้องคดีต่อไป ทั้งนี้ ตามมาตรา 88⁶

เมื่อได้ศึกษาปัญหากฎหมายเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน พบว่ามาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องตามมาตรา 86 ยังมีปัญหาอยู่หลายประการสามารถสรุปได้ดังนี้

ปัญหาประการแรก คือ ปัญหาเด็กหรือเยาวชนที่เคยผ่านการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาแล้ว ตามมาตรา 86 แห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 กำหนดว่า “ในคดีที่เด็กหรือเยาวชน ต้องหาว่ากระทำความผิดอาญาซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินห้าปี ไม่ว่าจะมิได้รับโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตาม ถ้าปรากฏว่าเด็กหรือเยาวชนไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ หากเด็กหรือเยาวชนสำนึกในการกระทำก่อนฟ้องคดี...” เป็นบทบัญญัติที่กำหนดเงื่อนไขในการนำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาใช้กับเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดอาญา โดยมีเงื่อนไขว่าเด็กหรือเยาวชนต้องได้กระทำความผิดอาญาที่มีอัตราโทษอย่างสูงให้จำคุกไม่เกินห้าปี และไม่เคยมิต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก หากเด็กหรือเยาวชนได้สำนึกในการกระทำความผิด ผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจะเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในการพิจารณาต่อไป หากเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องคดีต่อศาลเยาวชนและครอบครัว และได้รับความยินยอมให้จัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูจากเด็กหรือเยาวชน และผู้เสียหายในคดีที่มีผู้เสียหายแล้ว

⁵ วิษณุ เครืองาม, “กระบวนการยุติธรรมทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชน,” วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 46, 2 (กุมภาพันธ์ 2560): หน้า 235 - 256.

⁶ วิเชียร ดิเรกอุดมศักดิ์, 3 พ.ร.บ.พิสดาร (ฉบับปรับปรุงใหม่ปี 2565), (กรุงเทพมหานคร: หจก. แสงจันทร์การพิมพ์), หน้า 9 - 10.

ผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ต้องดำเนินการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเสนอต่อพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาต่อไป ดังนั้น หากไม่ครบเงื่อนไขประการใดแล้วก็ไม่อาจนำมาตราการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาใช้กับเด็กหรือเยาวชนนั้นได้

อีกทั้ง พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ก็มิได้มีบทจำกัดห้ามหรือบทจำกัดสิทธิมิให้นำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาใช้กับเด็กหรือเยาวชนที่เคยผ่านการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาแล้ว หรือมีบทบัญญัติที่กำหนดให้นำมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาใช้กับเด็กหรือเยาวชนที่ได้กระทำความผิดเป็นครั้งแรก เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้มีเจตนารมณ์เพื่อการบำบัดฟื้นฟูพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนให้กลับตนเป็นคนดีสู่สังคมมากกว่าการลงโทษ ดังนี้ ไม่ว่าเด็กหรือเยาวชนจะได้กระทำความผิดเป็นครั้งแรกหรือไม่ก็ตาม หากครบเงื่อนไขทุกประการตามที่มาตรา 86 ได้กำหนดไว้แล้วจะต้องนำมาตราการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาใช้กับเด็กหรือเยาวชนนั้น บทบัญญัติตามมาตรา 86 จึงเป็นช่องว่างให้เด็กหรือเยาวชนที่เคยผ่านการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาแล้วมาใช้เป็นประโยชน์ในการหลบเลี่ยงความผิด และอาจมีผู้ใหญ่บางรายอาจใช้ช่องว่างของกฎหมายในการใช้เด็กหรือเยาวชนเป็นเครื่องมือในการกระทำความผิดแทน ผู้ศึกษาเห็นว่าควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 86 บรรทัดหนึ่ง โดยการแก้ไขให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ลดการตีความ และเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่มุ่งในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนให้กลับตนเป็นคนดีสู่สังคม

ปัญหาประการที่สอง คือ ปัญหาความยินยอมในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูของเด็กหรือเยาวชน ผู้กระทำความผิด ตามมาตรา 86 แห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ได้กำหนดว่า “การจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูต้องได้รับความยินยอมจากเด็กหรือเยาวชน...” เหตุผลที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้เนื่องจากความยินยอมของเด็กหรือเยาวชนมีผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู จึงมีประเด็นปัญหาว่าหากคดีนั้นเด็กหรือเยาวชนไม่ให้ความยินยอมในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู เช่นนี้ก็ไม่อาจนำมาตราการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญามาใช้บังคับแก่เด็กหรือเยาวชนนั้นได้ แม้ว่าบิดามารดา ผู้ปกครอง หรือบุคคลที่เด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยจะให้ความยินยอมก็ตาม ส่งผลให้เด็กหรือเยาวชนนั้นต้องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีอาญาตามปกติ ฉะนั้น การที่กฎหมายกำหนดให้เด็กหรือเยาวชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจในการเข้าร่วมการบำบัดฟื้นฟูเพียงผู้เดียวย่อมไม่เป็นผลดีต่อเด็กหรือเยาวชน เนื่องจากเด็กหรือเยาวชนอาจไม่เข้าใจกระบวนการและผลที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น เพื่อให้การจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดไม่ควรให้เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้ตัดสินใจให้ความยินยอมในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูแต่เพียงผู้เดียว ผู้ศึกษาเห็นว่าควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา 86 ให้มีความชัดเจน และให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามีส่วนร่วมในการปรับปรุงพฤติกรรมของเด็กหรือเยาวชนโดยการแก้ไขถ้อยคำให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ปัญหาประการที่สาม คือ ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดุลพินิจในการให้ความเห็นชอบแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูของเด็กและเยาวชน ตามมาตรา 86 แห่งพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 ได้กำหนดให้ผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนเป็นผู้พิจารณาว่า ควรใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีแก่เด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดอาญาหรือไม่ หากผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนเห็นว่า เด็กหรือเยาวชนนั้นอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้องคดีก็จะดำเนินการจัดให้มีการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูและดำเนินการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเสนอต่อพนักงานอัยการพร้อมความเห็นเพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบต่อไป หากพนักงานอัยการเห็นชอบแผนฯ ดังกล่าวแล้ว ผู้อำนวยการสถานพินิจฯ ต้องจัดให้มีการดำเนินการตามแผนฯ ทันที พร้อมทั้งรายงานให้ศาลทราบ ซึ่งศาลมีอำนาจพิจารณาแต่เพียงว่ากระบวนการจัดทำแผนฯ ดังกล่าวนั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ กล่าวคือ ศาลมีอำนาจพิจารณาแต่เพียงว่ากระบวนการจัดทำแผนฯ เป็นไปตามที่ มาตรา 86 ได้กำหนดไว้หรือไม่เท่านั้น มิได้มีอำนาจในการพิจารณาว่า แผนฯ ดังกล่าวมีความเหมาะสมสำหรับเด็กหรือเยาวชนแต่ละรายหรือไม่ หรือแผนฯ ดังกล่าวมีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของเด็กหรือเยาวชนเกินสมควรหรือไม่ หรือมีลักษณะเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กหรือเยาวชนหรือไม่ ดังนั้น เมื่อแผนฯ แก้ไขบำบัดฟื้นฟูเป็นมาตรการที่นำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดให้กลับตนเป็นคนดีสู่สังคม และเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เด็กและเยาวชน ผู้ศึกษาเห็นว่า ควรให้ศาลเข้ามามีบทบาทในการพิจารณาแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูอีกชั้นหนึ่ง

ดังนั้นเพื่อให้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีของเด็กและเยาวชน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับเด็กหรือเยาวชนและเพื่อเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนที่เคยผ่านการใช้มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญาก่อนฟ้องคดีมาแล้ว ควรจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 เป็น “มาตรา 86/1 ภายใต้อำนาจแห่งบทบัญญัติมาตรา 86 ห้ามมิให้ผู้อำนวยการสถานพินิจจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูแก่เด็กหรือเยาวชนที่เคยได้รับการแก้ไขบำบัดฟื้นฟู เว้นแต่พฤติกรรมแห่งคดีไม่เป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมเกินสมควร หรือบิดา มารดา ผู้ปกครอง บุคคลหรือองค์กรที่เด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยร้องขอ และผู้อำนวยการสถานพินิจเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้ ให้ผู้อำนวยการสถานพินิจดำเนินการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู”

2. ปัญหาความยินยอมในการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูของเด็กหรือเยาวชนผู้กระทำความผิด ควรจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 86 วรรคหนึ่ง ตอนท้าย จากเดิมเป็น “การจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูดังกล่าวต้องได้รับความยินยอมจากเด็กหรือเยาวชน และบิดา มารดา ผู้ปกครอง บุคคลหรือองค์กรซึ่งเด็กหรือเยาวชนอาศัยอยู่ด้วยและผู้เสียหาย หากคดีนั้นเป็นคดีที่มีผู้เสียหาย”

3. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดุลพินิจในการให้ความเห็นชอบแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูของเด็กและเยาวชน ควรจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 86 วรรคสาม จากเดิมเป็น “เมื่อศาลได้รับรายงานตามวรรคสองแล้ว ให้ศาลพิจารณาถึงความชอบด้วยกฎหมายของกระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู และแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูดังกล่าวต้องไม่มีลักษณะเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพและเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กหรือเยาวชน เกินสมควร เว้นแต่เป็นการกำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนนั้น หรือเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ หากปรากฏข้อเท็จจริงแก่ศาลว่ากระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือไม่เหมาะสม หรือเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพ หรือเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กหรือเยาวชน ให้ศาลพิจารณาสั่งตามที่เห็นสมควร”

เอกสารอ้างอิง

- วิชญ์ เครื่องาม. “กระบวนการยุติธรรมทางเลือกสำหรับเด็กและเยาวชน.” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 46, 2 (กุมภาพันธ์ 2560): หน้า 235 – 256
- วิเชียร ดิเรกอุดมศักดิ์. 3 พ.ร.บ.พิสดาร (ฉบับปรับปรุงใหม่ ปี 2565). (กรุงเทพมหานคร: หจก. แสงจันทร์ การพิมพ์).
- วรวิทย์ ฤทธิพิศ. หลักกฎหมายการดำเนินคดีในศาลเยาวชนและครอบครัว. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ วิญญูชน, 2560).
- สทรรฐ กิตติ ศุภการ. หลักและคำพิพากษาพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัวฯ. พิมพ์ครั้งที่ 6. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)).